

Jørn Jacobsen:

Valdtektsstraffebudet. Gjeldande rett og spørsmålet om reform.

Fagbokforlaget, 2019. 366 sider. ISBN 978-82-450-2705-1

Universitetet i Bergen er et strafferetligt kraftcentrum med et betragteligt antal professorer, som udgiver værker af høj akademisk standard. I sin bog om voldtægtsbestemmelsen behandler Jørn Jacobsen med solid faglig forankring et kontroversielt og sensitivt tema af stor retspolitisk aktualitet. Bogens omfang er i sig selv et udtryk for, at forfatteren ikke er tilhænger af letkøbte betragtninger eller enkle løsninger. Han går grundigt til værks og blotlægger på en særdeles læseværdig måde de mange komplikationer, som en imødekommelse af ønskerne om en nutidig lovgivning på området frembyder. Nogle af hans retspolitiske betragtninger fortjener dog et modspil.

Som det ofte er blevet fremhævet, er antallet af tiltalerejsninger og domfældelser for voldtægt særdeles lavt i forhold til antallet af anmeldelser samt ikke mindst i forhold til et betragteligt mørketal. Mange forurettede erfarer, at deres oplevelse af at være blevet krænket ikke mødes med tilstrækkelig forståelse i retssystemet. Selv om der gennem årene er gjort meget for at forbedre forholdene for ofrene, præges sagsbehandlingen i nogle tilfælde stadig af traditionelle kønstereotyper og myter. I lyset heraf er det oplagt at interessere sig for, om en bedre retstilstand kunne opnås gennem en nyskrivning af den materielle strafferet. Vigtige er også en række spørgsmål om håndteringen af sagerne ved de relevante instanser, herunder i forbindelse med modtagelsen af anmeldelser, foretagelse af efterforskning, beslutning om tiltalerejsning, gennemførelse af straffesager ved domstolene, fastsættelse af straf eller anden foranstaltning mv.

I Sverige blev der i 2018 på baggrund af retsvidenskabelige analyser og andre grundige forarbejder indført regler med *frivillighed* som omdrejningspunkt. I Danmark har Straffelovrådet medio 2019 fået til opgave at udarbejde forslag til en ny voldtægtsbestemmelse, som ligeledes skal baseres på *frivillighed*. Også i Norge og andre steder diskuteres ønsker fra Amnesty og andre aktører om tilsvarende reforminitiativer livligt – og forståeligt nok også ganske følelsesbetonet.

Fronterne i debatten har længe været ganske skarpe, og positionerne har været temmelig fastlåste. Det er derfor fortjenstfuldt, at Jørn Jacobsen afsøger terrænet indgående og med en klædelig ydmyghed i forhold til rækkevidden af analyser og resultater. Han redegør eksemplarisk for sin position, herunder i forhold til emancipatoriske feministiske perspektiver og genusstudier, som han finder klart egne-

de til at korrigere nogle af de faktiske forestillinger, der præger strafferetten i både teori og praksis. Samtidig ser han det som strafferettens centrale opgave at værne om det autonome individ uafhængigt af køns kategorier, og han fastholder de grundlæggende liberale retsstatsprincipper som konstitutive for strafferetten.

Formålet med bogen er at redegøre for det gældende retsgrundlag og i lyset heraf at pege på, hvordan lovgivningen kunne forbedres. En læser, som måtte forvente en gennemgribende afstandtagen fra den eksisterende regulering, vil dog blive skuffet. For selv om der kan rejses berettigede indvendinger mod retstilstanden, betragter Jacobsen i det væsentlige denne som tilfredsstillende. Ikke desto mindre påtager han sig at anvisе forslag til forbedringer.

Det understreges i bogen, at seksuelle krænkelseer som dem, der er til debat, er et sammensat fænomen med mange nuancer, der rækker ud over en mere intuitiv forståelse af, hvad der kendetegner en voldtægt. I den forbindelse skal en særskilt bestemmelse om de mest alvorlige krænkelseer nødvendigvis ses i sammenhæng med lovens samlede regelværk om seksuelle overgreb, idet det kan variere med tid og sted, om en kriminaliseret handling er placeret i den ene eller anden paragraf, og om den har fået den ene eller den anden betegnelse.

Når der anlægges et komparativt udblik, er fraværet af konsensus om en adækvat definition af forbrydelsen voldtægt tydeligt. De enkelte landes definitioner varierer en hel del, hvilket bl.a. afspejler forskelle i sprog, lovteknisk tradition og systematik samt værdigrundlag. I nogle retsordener er udgangspunktet forsat den traditionelle tvangsbaseerde model, i andre er man gået over til forskelligartede varianter af samtykkebaseeret regulering. Desuden varierer det, om uagtsomme overtrædelser i en eller anden for er kriminaliseret.

I både Norge og Danmark har de lokale sektioner af Amnesty International og andre gjort gældende, at en lovændring er påkrævet for at opfylde de internationale forpligtelseer, herunder i forhold til EMRK artikel 3 om forbud mod umenneskelig behandling og artikel 8 om retten til privatliv. I den forbindelse har afgørelsen *M.C. mod Bulgarien* været påberåbt. Desuden har man henvist til den såkaldte Istanbul-konvention om forebyggelse og bekæmpelse af vold mod kvinder i nære relationer samt til udtalelser fra forskellige FN-komitéer. Jacobsen argumenterer overbevisende for, at der ikke de internationale forpligtelseer ligger et krav om, at begreber som samtykke eller frivillighed nødvendigvis skal indgå i lovens beskrivelse af voldtægtsforbrydelsen. Han er her på linje med de synspunkter, som ligger til grund for dansk lovgivning fra 2012 og de svenske regler fra 2018. Heller ikke i den internationale strafferet er der konsensus om definitionen af voldtægt i forbindelse med krigsforbrydelser.

At staterne følgelig har en bred skønsmargin ved udformningen af seksualforbrydelserne, og at den gældende lovgivning ikke ligefrem er i strid med konventionerne, udelukker selv sagt ikke, at man af andre grunde kan foretrække en model baseret på samtykke eller frivillighed. I den forbindelse har Jacobsen forståelse for, at det bl.a. kan være et anerkendelsesværdigt formål med en revision at afstemme lovgivningen bedre med udviklingen i det internationale rammeværk.

Jacobsen redegør sobert for hovedtrækkene i de landes lovgivning, hvor frivillighed i en eller anden forstand indgår som nøglebegreb sammen med vejledende opregning af mulige tvangsmidler. Han påpeger, at begrebsbrugen i de nye svenske regler, i den britiske Sexual Offences Act og i den tyske Strafgesetzbuch er forskelligartet og gennemgående forholdsvis upræcis, og at ingen af modellerne tilbyder en endegyldig løsning af definitionsproblemet. Forklaringen på mangfoldigheden og uklarhederne skal bl.a. søges i, at der kan være flere forskellige opfattelser af, hvad det egentlig er for et retsgode, der ønskes værnet. Er det voldsudøvelsen, integritetskrænkelsen eller det seksuelle overgreb, der afgør beskyttelsesinteressen? Hvordan sonderer man tilstrækkelig klart mellem acceptable og uacceptable seksuelle handlinger? Og hvornår er et samtykke strafferetligt diskulperende? Det maner til forsigtighed med enkle løsninger, at det har store konsekvenser, hvordan skillelinjen mellem det strafbare og det straffri trækkes. I den sidste ende er svaret på spørgsmålet om ansvar altid et 'enten-eller', ikke et 'måske' og ikke en smagsag.

Efter en indgående gennemgang af reglerne i norsk strafferet fokuseres der i bogens afsluttende kapitel på spørgsmålet om behovet for lovændringer. Forfatteren fremlægger et ambitiøst og gennearbejdet oplæg, hvori han skitserer grundtrækkene i en mulig reform. Hans perspektiv omfatter ikke blot voldtægtsparagraffen, men det samlede spektrum af bestemmelser vedrørende seksuelle krænkelse, hvilket han betragter som en forudsætning for at et afbalanceret reformprogram. Fornuftigvis slutter han af med at advare mod overdrevne forestillinger om udsigterne til at løse voldtægtsproblematikken ved at udskifte ord i straffeloven.

Jacobsen tager udgangspunkt i en fordring om præcision og klarhed. Han fråråder anvendelsen af »abstrakte termer med et vagt meningsindhold« og lægger derfor afstand til tanken om at bygge kriminaliseringen op omkring et samtykkekrav. På grund af uklare grænser mellem tilfælde, hvor parterne har og ikke har givet samtykke til et seksuelt forhold, kan et samtykke-koncept på den ene side være for vidtgående og på den anden side blive tolket og praktiseret for snævert i kraft af traditionelle kønsstereotyper. Se nærmere side 321 ff.

Kriminaliseringen skal kunne operationaliseres, sådan at beviselige krænkelse kan strafforfølges og uholdbare anmeldelser så vidt muligt undgås. Så Jacobsen argumenterer for at bygge videre på differentierede gerningsbeskrivelser, hvormed lovgiver klargør, hvad der er galt med de handlinger, der kriminaliseres. Han anbefaler en trappestige-model à la den, der kendes fra voldsbestemmelserne. Udgangspunktet kunne være *seksuelt krænkende adfærd* uden fysisk kontakt. Næste trin skulle så være *seksuelt krænkende berøring* og næste igen *seksuel udnyttelse*.

Jacobsen har sympati for helt at forlade termen voldtægt i lovsproget, idet meningerne om begrebets indhold er delte, særligt i lyset af nyere tendenser til at samle flere forskellige slags krænkelse i samme paragraf. Som betegnelse for øverste trin på skalaen foretrækker han derfor *seksuelle overgreb* og foreslår i tilslutning hertil en underinddeling med skærpede strafferammer for grove og særligt grove overgreb. Han forestiller sig, at en sådan systematik og terminologi på en ønskelig måde vil flytte fokus fra, om et overgreb er voldtægt eller ej, til spørgsmålet om, hvor alvorligt overgrebet er.

Reglerne om *seksuelle overgreb* skal rettes mod tilfælde, hvor forurettede ikke på nogen måde har godtaget eller deltaget i aktiviteterne («der offeret ikkje på noko vis har godteke eller verka med til handlingane», side 334). Kernetilfældene omfatter anvendelse af tvang eller trusler samt samleje med en bevidstløs. Bestemmelsen skal afgrænses til forhold, hvor forurettede utvetydigt har modsat sig aktiviteterne, og det bør i forarbejder nærmere præciseres, hvad der kan tillægges betydning som en viljesmarkering af denne karakter. Ligeledes bør 'ude-af-stand'-situationen klargøres. Særlige spørgsmål melder sig med hensyn til, om det er formålstjenligt at kriminalisere uagtsomt voldtægt, og om bedømmelsen af tilfælde, hvor begge parter er berusede, og den ene går længere, end den anden er indstillet på.

Ledetråden i Jacobsens reformprojekt er ønsket om opnå en rimelig afvejning af friheden til at afvise seksuel kontakt (negativ seksuel autonomi) over for friheden til at søge følelsesmæssig og seksuel tilfredsstillelse med indforståede partnere (positiv seksuel autonomi). Dette vil de fleste nok kunne tilslutte sig. I den forbindelse peger forfatteren helt relevant på den særlige udfordring, der udspringer af, at kontakten mellem individer i en given kontekst kan være præget af komplicerede faktorer som »subtil kommunikation, utydelighed og ambivalens«.

Det er et grundsynspunkt for Jacobsen, at det ikke en opgave for strafferetten at kræve perfektion af mennesker. Sanktioneringen af mindre betydningsfulde fejl i samkvemmet med andre må overlades til parterne selv i form af moralsk bebrejdelse, kritik eller afslutning af relationer. Det er jo en fornuftig tilgang.

Men målestokken for, hvad der er mindre betydningsfulde fejl, lader sig jo ikke fastlægge objektivt. Den krænkedes opfattelse kan adskille sig markant fra krænkerens. Og standarden kan skifte med tid og sted.

Jacobsen opdyrker sit perspektiv ved at opstille *et princip* om betydningen af det, der betegnes som »seksuel eksponering«. Den, der indlader sig i seksuel omgang med en anden, eksponerer sig derved som deltager i en aktivitet, som bl.a. er præget af emotionel spontanitet og intimitet og af at være tillidsbaseret. Det er Jacobsens opfattelse, at vedkommende derved påtager sig et ansvar for selv at give tilstrækkelig klart udtryk for sine egne grænser. En anklage for voldtægt har alvorlige konsekvenser. Så strafferetten bør ikke pålægge den ene part hele ansvaret for et forløb kendetegnet ved, at begge parter er i stand til at udtrykke deres vilje, men hvor den ene får et utydeligt respons fra den anden. I flertydige situationer bør der følgelig kræves en vis tilkendegivelse af afvisning som forudsætning for strafansvar.

Med disse overvejelser skifter Jacobsen fra en analytisk til en normativ synsvinkel. Betragtningssmåden kan virke besnærende, men som grundlag for et styrende princip er den ikke uden for diskussion, og mange vil nok finde den anti-keret. Forfatteren erkender da også selv, at der er grund til varsomhed med overfortolkning af et princip som det skitserede. Synsmåden bør f.eks. ikke indebære, at udfordrende tøjstil eller opførsel giver frikort til hvad som helst. Han erkender også, at seksualitet og seksuelle relationer er komplekse og kontekstafhængige størrelser, og at det derfor ikke lader sig sætte på en eksakt formel, hvornår der er tale om »seksuel eksponering«. Se nærmere side 315 ff. og 330 ff. i bogen.

Det fortjener en nærmere overvejelse, hvor bæredygtigt Jacobsens princip om betydningen af »seksuel eksponering« egentlig er, og dette udfoldes ikke fuldt ud i bogen. Det kan umiddelbart forekomme overbevisende, at den, der er med på en flirt eller en form for intimt samvær, derved påtager sig et ansvar for selv at give tilstrækkelig klart udtryk for sine egne grænser, og at den anden part ikke skal klandres for at overskride disse, hvis forurettede har forsømt at meddele sig til strækkelig klart. Det opstillede princip indfanger naturligvis de oplagte tilfælde, for når det kan bevises, at der er sagt klart og tydeligt fra, vil det i princippet være et strafbart overgreb at fremture. Problemerne opstår først i forbindelse med de forløb, hvor der ikke objektivt set er afgivet tilstrækkeligt tydelige signaler om afvisning.

Det skitserede princippet er ikke til megen nytte i tilfælde, hvor en krænket part har givet efter for implicite trusler eller magtanvendelse. Tilsvarende gør sig gældende for tilfælde, hvor en kvinde under et samvær med én eller flere mænd

har været ude af stand til at slippe ud af en situation, der har udviklet sig til noget uoverskueligt. Og som ofte fremhævet opstår der et særligt problem ved bedømmelsen af tilfælde med såkaldt *freeze response*, som passiviserer kvinden og gør hende ude af stand til at modsætte sig. I sådanne tilfælde giver det ikke altid mening at stille krav om, at kvinden selv skal sørge for at sige fra. I lyset heraf er det nærliggende at argumentere for, at det ikke er acceptabelt at opnå samleje eller tilsvarende seksuelle forhold uden at sikre sig, at den anden reelt er indforstået. Man kan også have den opfattelse, at en sådan ordning er bedst i overensstemmelse med et nutidigt værn om selvbestemmelsesretten i seksuelle relationer.

Uanset hvordan straffelovens regler om voldtægt udformes, kommer man i gråzonerne ikke endegyldigt uden om bevisproblemerne. Det kan være svært at få rede på, hvad der faktisk skete, og hvordan hver af parterne forstod situationen. I praksis er problemet som bekendt, at den ene part ikke altid forstår, at den anden kun bøjer sig for ønsket om samleje eller lignende på grund af magtanvendelse eller trussel herom. Det gælder særligt, hvis der ikke gøres aktiv modstand, selv om dette helt enkelt kan skyldes, at vedkommende er bange eller føler sig magtesløs – og måske ligefrem stivner på grund af overrumpling og skræk.

Ændring af voldtægtsbestemmelsen med frivilligt samtykke som omdrejningspunkt i stedet for vold eller ulovlig tvang vil til dels have karakter af signa-lovgivning. Den vil kun sjældent føre til domfældelse i sager, hvor der efter de nugældende regler vil blive frifundet. Alligevel kan en lovændring meget vel have en berettigelse ved på en tiltrængt måde at påvirke opfattelsen af, hvad der er acceptabelt, og derved ændre rollemønstre. Den kan danne grundlag for holdningsændringer i retning af større respekt for seksuel selvbestemmelse og personlig integritet. Desuden kan det ændrede bevistema betyde, at det i enkelte tilfælde kan blive lettere at sandsynliggøre, at der er sket et overgreb.

Fra en akademisk synsvinkel har Jacobsens reformskitse helt åbenbare systematiske kvaliteter. Lovteknisk set ville en udmøntning af hans forslag have en betydelig skønhed. Tanken om stringens og præcision har imidlertid ikke nødvendigvis bred appel. Det bliver spændende at se, om diskussionen om fremtiden for denne del af norsk strafferet kan frigøres fra retspolitiske strømninger med ønske om udtrykkelig markering af, at sex forudsætter frivillighed. Paradoxsalt nok svækker Jacobsen sit imponerende reformprojekt med sin ærlige erkendelse af, at der kan lovgives på disse spørgsmål på andre måder end den, som han anbefaler.

I debatten har der været fremsat ønsker om flere anmeldelser, flere tiltalerejsninger og flere domfældelser. Formålet med at modernisere voldtægtsbestemmel-

sen bør imidlertid ikke først og fremmest være at få flere anmeldelser eller domfældelser, men at opnå en bedre og mere tidssvarende forebyggelse af overgreb.

Jørn Vestergaard

Professor i strafferet, Det Juridiske Fakultet, Københavns Universitet